

Criminologie

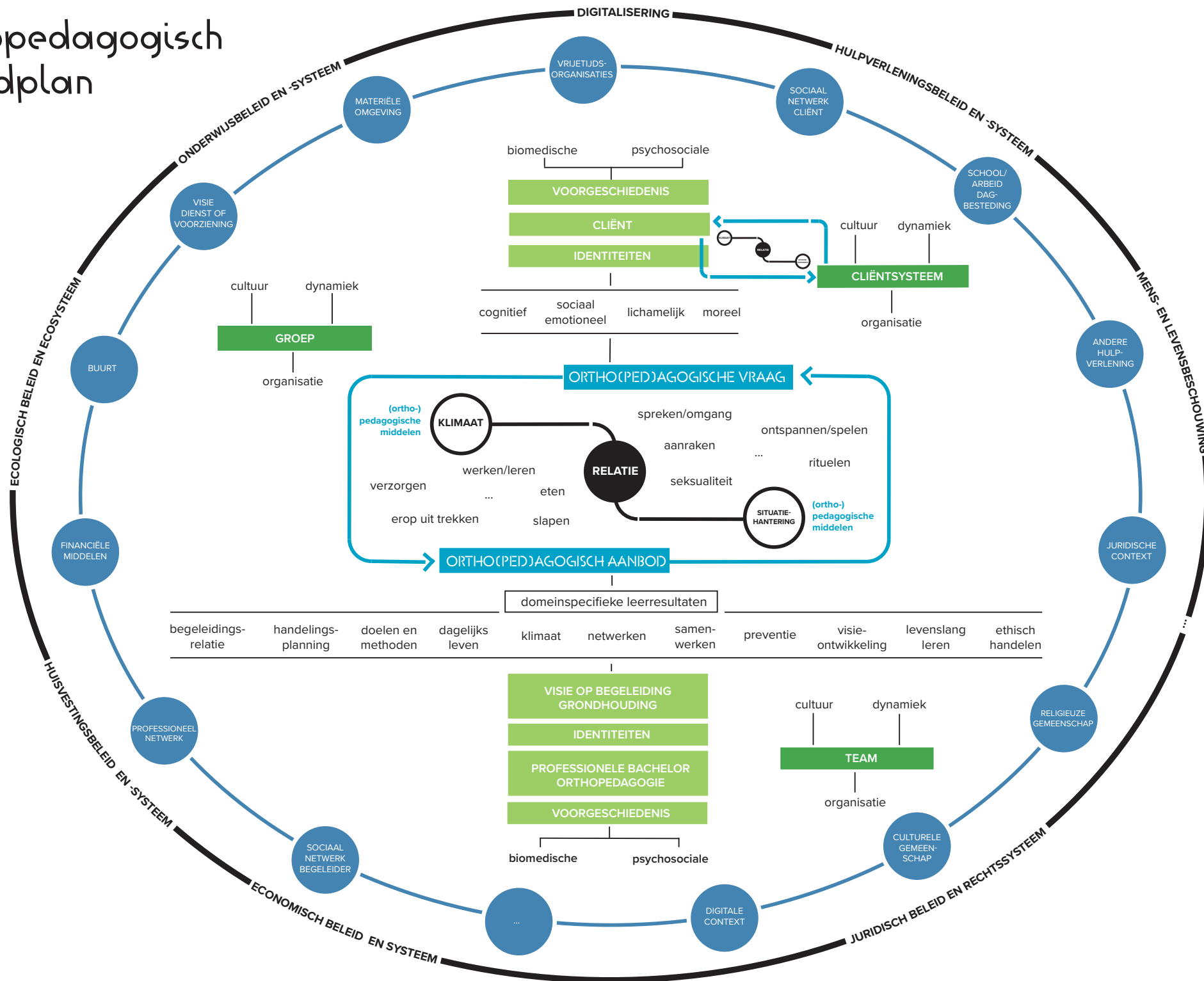
Orthopedagogie - Toegepaste Jeugdcriminologie
Derde jaar
3 studiepunten

Waarom plegen pubers, adolescenten en jongvolwassenen delicten? Hoe gaat het juridische beleid en het rechtssysteem hiermee om? Vroeger en vandaag. In de (groot)stad en daarbuiten.

Docent: Tina Jammaers

orthopedagogisch grondplan

VOORWOORD

Ik ben blij jullie te mogen verwelkomen bij het vak "criminologie" .

Onze samenwerking voor Criminologie is goed voor drie studiepunten. Je totale werkbelasting voor dit vak is ongeveer 75uren. Hiervan zijn 24uren ingevuld door lessen (door de COVID19 maatregelen zijn dit online-lessen) en 2uren voor het schriftelijke examen. De overige 49uren zet je in voor opdrachten ter voorbereiding van de les en zelfstudie.

Ik stel mezelf graag even voor: ik werkte 12 jaar als herstelbemiddelaar tussen slachtoffers en daders bij vzw Moderator. Tijdens deze jaren mocht ik in honderden dossiers bemiddelen tussen partijen die betrokken waren in alle mogelijke strafrechtelijke feiten zoals slagen en verwondingen, incest, dodelijke verkeersongevallen met vluchtmisdrijf, moord, diefstal met geweld, oplichting, ... Vanuit deze ervaringen mocht ik tevens meebouwen aan de methodiek van herstelbemiddeling, Family Group Conferences, HERGO... zowel in de context met meer- als minderjarigen daders en slachtoffers. Eveneens heb ik het voorrecht gehad om met vele professionals samen te werken omtrent criminologische vraagstukken. Ik denk hierbij aan parketmagistraten, onderzoeksrechters, advocaten, cipiers, justitieassistenten, de psycho-sociale dienst van de gevangenis, stadsdiensten, Unia, ELLA vzw, jeugdzorg,...

Ik bied jullie deze cursustekst aan als een belangrijke bron van informatie. Deze cursus is tot stand gekomen in samenwerking met verschillende collega's binnen de opleiding Orthopedagogie van KdG en vanuit mijn expertise als Criminoloog en Sociaal Werker. Deze cursus bouwt verder of leunt aan bij andere cursussen in onze opleiding (denk aan bv. psychologie).

Het werk- en onderzoeksveld van de criminologie beweegt voortdurend. Om snel te kunnen schakelen zullen er onderzoeksrapporten, vernieuwde wetgeving en andere literatuur verschijnen op CANVAS. Eveneens zal ik tijdens de lessen trachten experten uit het werkveld uit te nodigen om duiding te komen geven over de meest recente uitdagingen in het werkveld van de jeugdcriminologie. Dit in de vorm van een gastcollege. De presentaties van de gastsprekers zullen op CANVAS geplaatst worden en zijn ook lesmateriaal. Het lijkt me dus belangrijk dat je die momenten zeker aanwezig bent zodat je nota's kan nemen om deze presentaties aan te vullen. De PowerPoint die je ziet in de lessen staat ook op CANVAS, alsook aanvullende teksten, wetenschappelijk onderzoek en wetgeving. Dit is

allemaal leerstof voor het examen. Voor het schriftelijke examen zal je bepaalde teksten en wetgeving mogen meenemen. Dit zal duidelijk in de lessen en op CANVAS gecommuniceerd worden.

Tot slot: Ik vind het een voorrecht om een steentje te mogen bijdragen aan het opleiden van gepassioneerde en kundige professionals en hiervoor ga ik graag met jullie in gesprek. Zoals een inspirerende collega-docent en politiek filosoof Bleri Lleshi zegt: *"het gesprek met de studenten en samen kennis zoeken, delen en verwerken is een krachtige manier van onderwijs. Onderwijs is immers meer dan kennis doorgeven. Het is ook mensen en persoonlijkheden vormen."*¹

Dit betekent dat ik jullie opdrachten ter voorbereiding van een les zal geven zodat we voorbereid aan dit gesprek kunnen beginnen. Ook dit zal duidelijk in de lessen en op CANVAS gecommuniceerd worden.

In deze cursus bespreken we samen gevoelige onderwerpen. Daarom zullen we communicatieregels afspreken die gelden doorheen onze samenwerking. Iedereen wordt verondersteld actief deel te nemen aan de discussies en oefeningen, maar iedereen heeft ook het recht om zijn grens aan te geven en heeft dus het recht om niet te antwoorden. Iedereen is respectvol naar elkaar en elkaars mening. Ik help jullie door de gesprekken en oefeningen te faciliteren en door eveneens op een respectvolle en transparante manier te communiceren. Indien je nood hebt aan een gesprek over bepaalde thema's dan kan je mij hierover aanspreken. We zoeken dan samen naar een gepaste vorm van ondersteuning voor jou. Je vindt eveneens contactgegevens in deze cursus voor zowel on-campus en off-campus dienst- en hulpverlening².

Ik kijk er naar uit om jullie te ontmoeten, hopelijk jullie ook!

Tina Jammaers, augustus 2020

¹ Lleshi, B. "De kracht van hoop", EPO, Berchem, 2018, p.85-88.

² Zie bijlage 1

SITUERING IN HET ORTHOPEDAGOGISCH GRONDPLAN

In 2004 werd er binnen KdG voor gekozen om een specifieke afstudeerrichting Toegepaste Jeugdcriminologie op te richten. Naast de wetenschappelijke input die door de universiteiten werd gegeven, was er ook nood in het werkveld aan begeleiders die opgeleid waren in nieuwe/alternatieve methodieken die aansloten bij tendensen zoals bijvoorbeeld het herstelrecht. Ik denk hierbij aan methodieken als herstelbemiddeling, LSCI, Nieuwe Autoriteit, ... De focus van de opleiding ligt op volgende doelgroepen: pubers, adolescenten en jongvolwassenen waarbij aantoonbare persoonsgebonden en/of contextuele criminogene factoren aanwezig zijn. Voor de persoonsgebonden factoren denken we aan aanwezige psychosociale, psychiatrische, mentale en/of emotionele problematiek of stoornis en/of problematische opvoedingssituatie. Voor de contextuele factoren denken we aan de invloed die gender, etniciteit, seksuele geaardheid en sociaal-economische status hebben op privileges en benadeling in het criminogene proces.

Criminologie bestudeert verschillende domeinen van het maatschappelijk, maar ook van het persoonlijk leven. Het bestudeert het wederzijds ageren van maatschappij, delinquenten en slachtoffers. Ze bekijkt het onderwerp vanop micro-, meso- en macroniveau.

In deze cursus bieden we jullie een aantal kaders aan om te begrijpen waarom pubers, adolescenten en jongvolwassenen delicten plegen en hoe het beleid en het rechtssysteem hiermee om gaan. Maar ook omgekeerd, welke invloed heeft een bepaald beleid/systeem op gedrag van mensen. Zowel doorheen de geschiedenis als vandaag. Naast de daders, bestuderen we hoe het slachtoffer een positie krijgt in het straf/jeugdrecht door in te zoomen op de Victimologie. We staan eveneens stil bij ongelijkheden in het rechtssysteem en bekijken bijvoorbeeld hoe gender een impact heeft op slachtofferschap, hoe etniciteit de interactie met de politie beïnvloedt, hoe sociaal-economische status de ervaring met een rechtbank vorm geeft of hoe seksuele geaardheid invloed heeft op de manier waarop iemand behandeld wordt in het rechtssysteem. We proberen eveneens vooruit te kijken naar de (grootstedelijke) uitdagingen die voor ons liggen.

Je zal in deze cursus leren om te kijken naar gedrag vanuit verschillende brillen. Zo worden 'criminogene factoren' aangedragen en geanalyseerd vanuit menswetenschappen zoals psychologie, geneeskunde, antropologie, pedagogie, maar ook vanuit het recht, de economie, de politiek en de sociologie. De criminologische wetenschap doet dit aan de

hand van onderzoek. We zullen dus een blik kunnen werpen achter deze boeiende manier van "onderzoekend kijken".

Inhoud

STUDIEWIJZER	6
Introductie.....	6
Situering opleidingsonderdeel	6
Leerdoelen	7
Voorkennis.....	7
Inhoud	7
Wat moet je allemaal kennen?.....	7
Planning	7
Opdrachten	8
Evaluatie.....	8
Praktisch	8
Aanwezigheid	8
Attitudes tijdens de les	8
Hoe communiceren met je docent?.....	8
Studeeraanwijzingen	9
1 Inleiding	14
1.1 Criminologische wetenschappen.....	14
1.2 Intersectioneel denken.....	15
1.2.1 De grondleggers	17
1.2.2 Link met criminologie	19
2 criminaliteit	20
2.1 Wat is criminalisering?	21
2.1.1 De vraag is: wie bepaalt de norm?	22
2.1.2 Is criminalisering normatief?.....	23
2.1.3 Verloopt het criminaliseringsproces overal hetzelfde?.....	24
2.1.4 Welke principes hanteert de overheid in het criminaliseringsproces?	25
2.1.5 Wat als je niet akkoord bent met de wetten?	26
2.1.6 Is er gedrag dat universeel verworpen wordt?	27

3	Criminaliteit in cijfers.....	29
3.1	Criminalistiek.....	29
3.1.1	Hoe meten we criminaliteit?	29
3.1.2	Kanttekeningen bij de politionele statistieken	29
3.1.3	Kanttekeningen bij de gerechtelijke statistieken.....	30
3.1.4	Kanttekeningen bij de zelfrapportagetechnieken	31
3.2	Jeugddelinquentie: cijfers en trends	33
3.2.1	Cijfers Jeugdparketten	35
3.2.2	Cijfers zelfrapportage	35
3.3	Verklaringen voor de daling in de criminaliteitscijfers.....	37
3.3.1	Demografische evoluties	37
3.3.2	Sociaaleconomische trends.....	37
3.3.3	Gezondheid en welzijn	37
3.3.4	Securisering	38
4	Oorzaken van crimineel gedrag.....	41
4.1	Klassiek etiologisch onderzoek	42
4.1.1	In historisch perspectief	42
4.1.2	Psychologische benadering: de leerpsychologie.....	46
4.1.3	Psychologische benadering: de persoonlijkheidspsychologie	48
4.1.4	Psychologische benadering: de ontwikkelingspsychologie	52
4.1.5	Sociologische benadering: maatschappelijke achterstanden.....	53
4.1.6	Hedendaags etiologisch jeugdcriminologisch onderzoek	60
4.1.7	Ontwikkelings- en levensloopcriminologie (OLC).....	63
4.1.8	De invloed van leeftijdsgenoten	69
4.1.9	De bredere sociale context	74
4.2	Kritische criminologie.....	77
4.2.1	Social labeling	78
4.2.2	Reïntegrative shaming	79
4.2.3	De sociale controle-theorie	80
4.2.4	Maatschappelijke kwetsbaarheid- theorie	82

5	Victimologie	93
5.1	Wat is victimologie?.....	93
5.2	Wat is een slachtoffer?.....	93
5.2.1	Slachtoffers	93
5.2.2	Een slachtofferervaring	96
5.2.3	De specifieke gevolgen op korte en lange termijn	97
5.2.4	Kritische benadering	98
5.3	Victimologie: een korte geschiedenis	100
5.3.1	Inleiding	100
5.3.2	Enkele pioniers in de victimologie.....	101
5.3.3	Het feminisme	102
5.3.4	Nog enkele data (niet te kennen)	103
5.4	De invloed van Victimologie in België.....	104
5.5	Praktijk van victimologie in België	108
5.5.1	SLACHTOFFER-BEJEGENING: Politie	108
5.5.2	SLACHTOFFER-ONTHAAL: Justitie.....	108
5.5.3	SLACHTOFFER-THERAPIE	109
5.6	Slachtoffergerichte initiatieven.....	109
5.6.1	Binnen de strafrechtelijke context	109
5.6.2	Buiten de strafrechtelijke context: Dienst Slachtofferhulp.....	110
6	Herstelrecht	112
6.1	Wat is herstelrecht?.....	112
6.1.1	De eerste stroming: victimologisch motief	113
6.1.2	De tweede stroming: abolitionistisch motief.....	114
6.1.3	De derde stroming: preventiemotief	114
6.2	Ubuntu, vergeving, herstel	115
6.2.1	Homo loquens.....	115
6.2.2	Ubuntu: een werkwoordelijk zelfstandig naamwoord.....	116
6.2.3	Dekolonisatie van vergeving	117
6.2.4	Unconditional forgiveness.....	118

6.3	Herstelrecht en jeugddelinquentie België.....	120
6.3.1	Jeugddelinquentierecht België.....	120
6.3.2	Wat kan herstel zijn?	121
6.3.3	De implementatie van herstelrecht voor jeugdige slachtoffers: Europa en België	123
6.4	Herstelrechtelijke initiatieven in België.....	129
6.4.1	Slachtoffer - daderbemiddeling (meerderjarigen daders).....	129
6.4.2	Schadebemiddeling op politieniveau: Leuven	135
6.4.3	Bemiddeling in strafzaken	136
6.4.4	Slachtoffer-daderbemiddeling (minderjarige daders) en HERGO	139
6.5	Herstelgerichte initiatieven in België	141
6.5.1	Herstelgericht werken in een gemeenschapsinstelling: GI De Kempen .	141
6.5.2	Herstelgerichte detentie	142
7	Radicalisering	145
8	ondermijnende criminaliteit	145
9	Bibliografie.....	146
9.	bijlagen	152
	bijlage 1	152
	Dienst- en hulpverlening	152
	On-campus	152
	off-campus	152

1 INLEIDING

1.1 Criminologische wetenschappen

Criminologie is de wetenschap die criminaliteit vanuit verschillende invalshoeken benadert. Daarbij wordt gebruikgemaakt van kennis uit verschillende disciplines, zoals psychiatrie, geneeskunde, sociologie, psychologie, rechtswetenschappen, antropologie, politologie,... Afhankelijk van zijn achtergrond en van de vragen die de maatschappij op dat moment bezighouden, zal de aandacht van de criminoloog zijn gericht op criminaliteit als verschijnsel (de spreiding van criminaliteit over stad en platteland bijvoorbeeld), op de persoon van de misdadiger, op het slachtoffer, op de plek van criminaliteit binnen het heersende politieke systeem of op reacties om op criminaliteit te reageren (preventief en/of repressief) (Kolthoff, 2011, pg.13).

Stanley Cohen (1988, p.9) en later Ronnie Lippens (2009) definiëren het domein van de criminologie met volgende vragen:

- Waarom worden wetten gemaakt?
- Waarom worden ze overtreden?
- Wat doen we daar aan of zouden we daaraan moeten doen?
- Waarom veranderen de definities van criminaliteit door de tijd?
- Waarom wordt specifiek gedrag of zelfs hele bevolkingsgroepen gecriminaliseerd?
- Waarom overtreden mensen normen, waaronder juridische?
- Wat moeten we doen met overtreeders?

Als criminoloog bestudeer je dus een heel breed veld. Ondanks de verschillen in achtergrond en onderzoeksfocus is de criminologie uitgegroeid tot een zelfstandige wetenschap, met eigen professionele verenigingen en wetenschappelijke tijdschriften.

In het kader van deze cursus focussen we ons vervolgens op het criminaliseringsproces, jeugdcriminaliteit, victimologie, herstelrecht, radicalisering en ondermijnende criminaliteit.

Ik licht deze keuze even nader toe. Als toekomstig orthopedagogisch begeleider in het werkveld van de jeugdcriminologie, is het immers belangrijk dat je begrijpt hoe criminaliteit vorm krijgt als sociaal construct en welke actoren hier allemaal een rol in spelen, mogelijks ook jij als professional in het werkveld.

We focussen specifiek op jongeren die delicten plegen, dit omdat de opleiding specifiek koos voor een afstudeerrichting 'jeugdcriminologie'. We zullen bestuderen wat de

beschermings- en risicofactoren zijn die jongeren beïnvloeden in hun delinquent gedrag. Het is als begeleider zeer belangrijk om te beseffen dat er steeds meerdere kanten zijn aan een delict. Het slachtoffer, die een bekende of een onbekende van de jongeren kan zijn, is een vaak vergeten actor wanneer we over criminaliteit spreken. In jullie werk, individueel en/of met de context van de jongeren, is spreken over en met het slachtoffer mogelijks onderdeel van jullie begeleiding. Vandaar dat de interdisciplinaire benadering van de victimologie niet kan ontbreken.

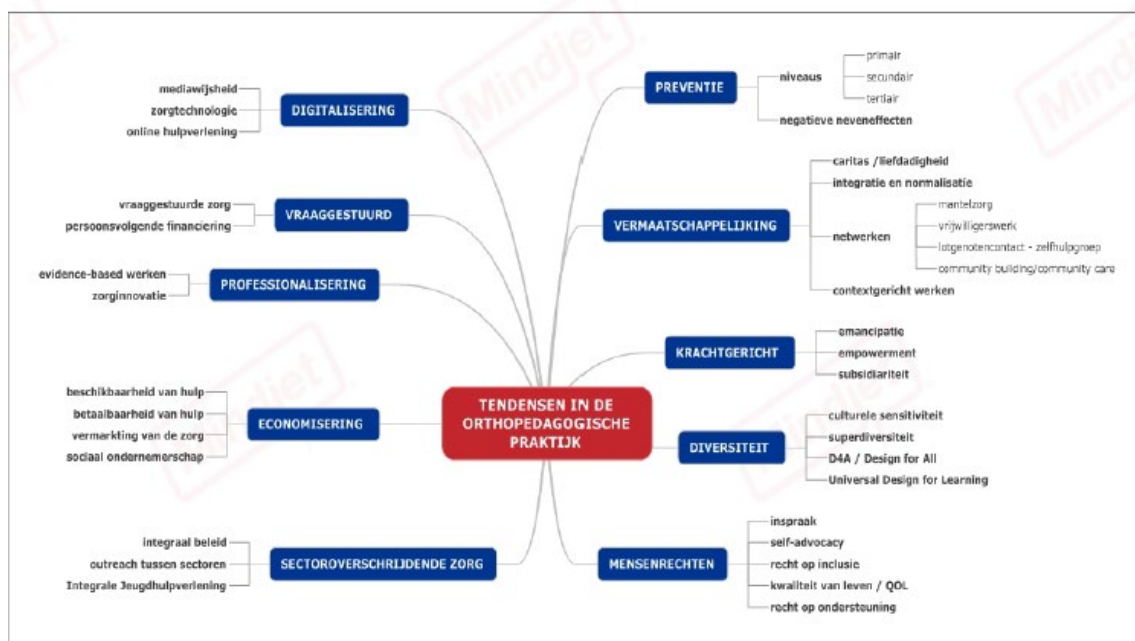
Hierop aansluitend zullen we inzoomen op de beweging van het herstelrecht. Hierin worden zowel dader als slachtoffer als de samenleving naar voren geschoven als actieve actoren binnen (of buiten) het strafrechtssysteem. Men gaat op zoek naar hoe we met de gevolgen van een delict verder kunnen, in het leven van de dader, in het leven van het slachtoffer, in de samenleving. Tegelijk zijn de filosofie van het herstelrecht en de vele onderzoeken en praktijken binnen dit herstelrechterlijk kader een inspirator geweest voor het nieuwe jeugddelinquentierecht, dat vanaf 1 september 2019 stapsgewijs in voegen zal gaan. Dit zal een belangrijk juridisch kader zijn voor jullie toekomstig werk als orthopedagogisch begeleider.

Verder is het label 'radicaal' alomtegenwoordig, in de media, in het politiek debat,... maar ook op jullie werkplekken. Tijdens jullie werk zullen jullie vaak geconfronteerd worden met labels. In deze cursus tracht ik dit begrip te duiden en te evalueren aan de hand van recent onderzoek.

Tot slot bespreken we het begrip ondermijnende criminaliteit. Denk aan krantenartikelen met als titel 'the war on drugs in Antwerpen'. Wanneer jullie werken met jongeren omtrent drugs is het belangrijk dat jullie het macro-perspectief (zowel internationaal, nationaal als regionaal) begrijpen. Deze context bepaalt immers mee of de aanpak/begeleiding/bestrafing succesvol zal/kan zijn.

1.2 Intersectioneel denken

In deze opleiding Orthopedagogie bestudeerden jullie een aantal tendensen. In de jullie welbekende figuur hier beneden zie je ze nog eens op een rijtje. (zie oa. cursus Orthopedagogie 1).

Figuur: tendensen in de orthopedagogische praktijk

Hiernaast leg ik graag nog een kader, nl. het intersectioneel denken.

De maatschappelijke positie van mensen wordt niet alleen bepaald door de sociale rollen die aan de geslachten (m/v) worden gekoppeld (gender). We zijn immers niet enkel vrouw of man, maar behoren tot een bepaalde (en vaak niet welomschreven) 'etnische groep', sociale klasse, leeftijdsgroep, opleidingsniveau, seksuele voorkeur.... Met andere woorden, we worden altijd gekoppeld aan maatschappelijke 'betekenisgevers' of indelingen zoals gender, etniciteit, klasse, leeftijd, seksuele oriëntatie,... Zo maken we meer of minder kans op werk bijvoorbeeld wanneer we een bepaalde leeftijd hebben. De uitsluitingservaringen van vrouwen uit etnische minderheidsgroepen bijvoorbeeld zijn méér dan de optelsom van etniciteit plus seksediscriminatie. Ook onze seksuele oriëntatie en de 'outing' hiervan kan onze kansen vergroten of verkleinen om onze weg te vinden in deze samenleving.

Die verwevenheid van categorieën vraagt complexere analyses en oplossingen voor problemen die daarmee gepaard gaan. *Intersectionaliteit* is een benadering die de samenloop van discriminatiegronden en de dynamiek die daaruit vloeit zichtbaar maakt. Dit perspectief helpt vollediger oplossingen formuleren die rekening houden met de verschillende aspecten die onze posities bepalen. Het is een andere manier van kijken naar de realiteit dan we vandaag doorgaans gewend zijn (ELLA vzw, 2014).³

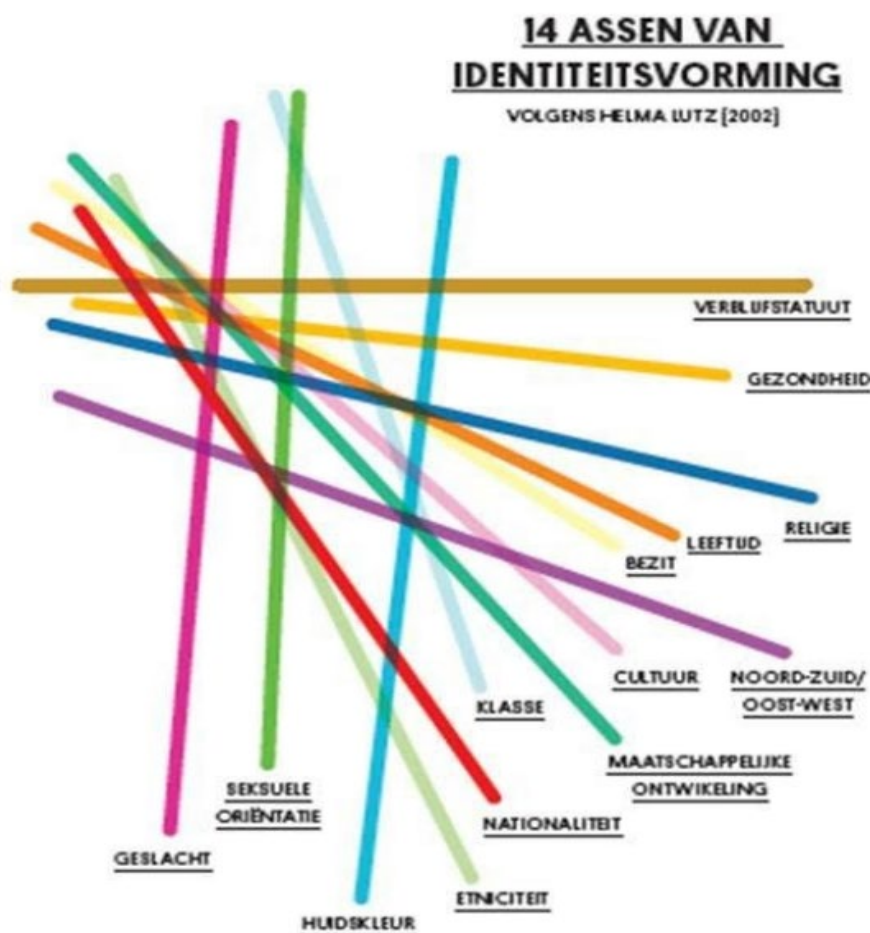
³ Zie Rapport van ELLA vzw "Intersectioneel denken. Handleiding voor professionals die intersectionaliteit of kruispuntdenken in de eigen organisatie willen toepassen." op Canvas.

1.2.1 De grondleggers

Eind de jaren 1980 en vooral begin de jaren 1990 liet de feministische Afro- Amerikaanse juriste Kimberlé Crenshaw, gespecialiseerd in anti-discriminatie wetgeving, zien hoeveel moeite de Amerikaanse rechter had met het specifieke perspectief van zwarte vrouwen in een rechtszaak met een groep zwarte vrouwen tegen General Motors (Crenshaw, 1989; 1991). In die zaak oordeelde de rechter dat het gerecht moest onderzoeken of de klacht een vorm van rassendiscriminatie⁴ was of van geslachtsdiscriminatie⁵, of beide. Het kon bijgevolg niet gaan om een combinatie of 'kruising' van beide gronden. Concreet kwam dit neer op het negeren van de ervaringen van zwarte vrouwen die wel degelijk kunnen afwijken van zowel die van *witte* vrouwen als die van *zwarte* mannen. Hier spelen immers meerdere factoren een rol. De uitsluiting op basis van geslacht (genderongelijkheid) én die op basis van afkomst of huidskleur spelen samen mee en beïnvloeden elkaar (zie verder). Crenshaw wees met haar kritiek (Crenshaw, 1989) op de blindheid voor aspecten die een benadeelde of een geprivilegieerde positie kunnen creëren. Bijgevolg benadrukte ze dat die vaak onzichtbare aspecten, zoals gender, etniciteit, klasse⁶, seksuele oriëntatie⁷, leeftijd gelijktijdig en in wisselwerking een invloed hebben op ieders positie in de samenleving. Zo werd vanuit de feministische zwarte en (post)koloniale studies de term *intersectionaliteit* of *kruispuntdenken* ontwikkeld en gelanceerd in de Angelsaksische wereld. Naast Crenshaw (1989, 1991) behoort ook Patricia Hill Collins (1990; 2000) tot de grote inspiratoren. Collins' werk vertrekt voornamelijk vanuit identiteitsvorming⁸ en black feminisme⁹.

Terwijl Crenshaw in het begin de nadruk legde op het kruispunt van gender en etniciteit, breidden academici zoals Brah, Maynard, Anthias en Yuval-Davis, deze invalshoek na verloop van tijd uit (Yuval-Davis, 2006). In West-Europa waren het feministen zoals Gloria Wekker, Helma Lutz, Floya Anthias, Mieke Verloo, Malika Hamidi die intersectionaliteit meer ingang hebben doen vinden. In Nederland werd intersectioneel denken geïntroduceerd als 'kruispuntdenken' (Gloria Wekker en Helma Lutz, 2001). Met het boek *Caleidoscopische visies* (Botman, Wekker, Jouwe et al., 2001) vragen de auteurs aandacht voor de kwetsbare en onzichtbare positie van veel zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen in Nederland (ELLAvzw, 2014, p. 8).

Hieronder zie je 14 assen, machtsassen, die invloed hebben om je maatschappelijke positie en dus je identiteitsvorming.

Gender, etniciteit, klasse, seksuele oriëntatie, leeftijd etc. zijn sociale ordeningsprincipes, dimensies of assen van maatschappelijke betekenisgeving waar ieder van ons op gesitueerd is (Botman et.al, 2001). Naast onze positie in de samenleving en de kansen die we krijgen, sturen ze ook ons gedrag en denken. Zo zullen we een man op een andere manier dan een vrouw zien of behandelen (genderongelijkheid). Hetzelfde geldt voor leeftijd: een jonge kerel zien en behandelen we doorgaans anders dan een vrouw op middelbare leeftijd. Deze maatschappelijke ordeningsprincipes worden daarom ook *betekenisgevers of assen van identiteitsvorming* genoemd (Wekker, 2013). Vaak spelen meerdere assen tegelijkertijd mee en beïnvloeden ze elkaar onderling (zie verder: 3.)

Helma Lutz onderscheidt 14 dimensies of assen van differentiatie die het sociale leven in hoge mate bepalen, en waarmee afhankelijk van de context rekening gehouden moet worden. Deze zijn: geslacht, seksuele oriëntatie, huidskleur, etniciteit, nationaliteit, klasse,

cultuur, religie, gezondheidssituatie, leeftijd, verblijfsstatuut, bezit, Noord-Zuid/Oost-West, maatschappelijke ontwikkeling (Lutz, 2002).

1.2.2 Link met criminologie

In het bestuderen van de criminologie vind ik het belangrijk dit denken mee te integreren. Het strafrechtstelsel, zoals elk systeem, is niet immuun voor ongelijkheid en discriminatie. Meer nog, omdat de machthebbende de wetten schrijven (hierover later meer) en zij zich bevinden in bevoorrechte posities, zijn ze (vaak) blind voor de posities van mensen die zich aan de andere kant van de machts-assen bevinden. De machthebbende zijn nog te vaak mannelijk, hetero, gezond, middenklasse en wit. Zij hebben dus een positie in de samenleving die hen privileges geeft, privileges die anderen (vaak 'minderheidsgroepen' genoemd) niet hebben. Wanneer de machthebbende spreken over 'neutraal' of 'universeel', dan is dat gesproken vanuit hun realiteit, vanuit hun lens. Een realiteit die niet geldt voor anderen, die zich op een andere plek van de machts-as bevinden. Denk maar aan mensen uit de LGBTQI+-groep, mensen die zich in een moeilijke sociaal economische situatie bevinden, mensen met een (fysieke en/of mentale) beperking, mensen met migratieroots, mensen met een donkere huidskleur,... Door dit steeds voor ogen te houden, kan dit handelingskader bijdragen tot een meer genuanceerd inzicht in privileges en uitsluitingsmechanismen.

Bovenstaande gaat dit uiteraard ook op voor de criminologisch wetenschap. Ook hier spelen dezelfde mechanismen mee. De maatschappijvisie van de onderzoekers zal immers de manier waarop zij naar strafbaar gesteld gedrag en processen van (de)criminalisering kijken/onderzoeken, beïnvloeden.

Wanneer je deze cursus doorneemt moet je je dus steeds afvragen hoe gender, etniciteit, sociaal economische klasse, seksualiteit, gezondheid, ... een invloed hebben op het criminogene proces. Vragen die we ons kunnen stellen zijn bijvoorbeeld hoe gender een impact heeft op slachtofferschap, hoe etniciteit de interactie met de politie beïnvloedt, hoe sociaal-economische status de ervaring met een rechtbank vorm geeft of hoe seksuele geaardheid invloed heeft op de manier waarop iemand behandeld wordt in het rechtssysteem,...

2 CRIMINALITEIT

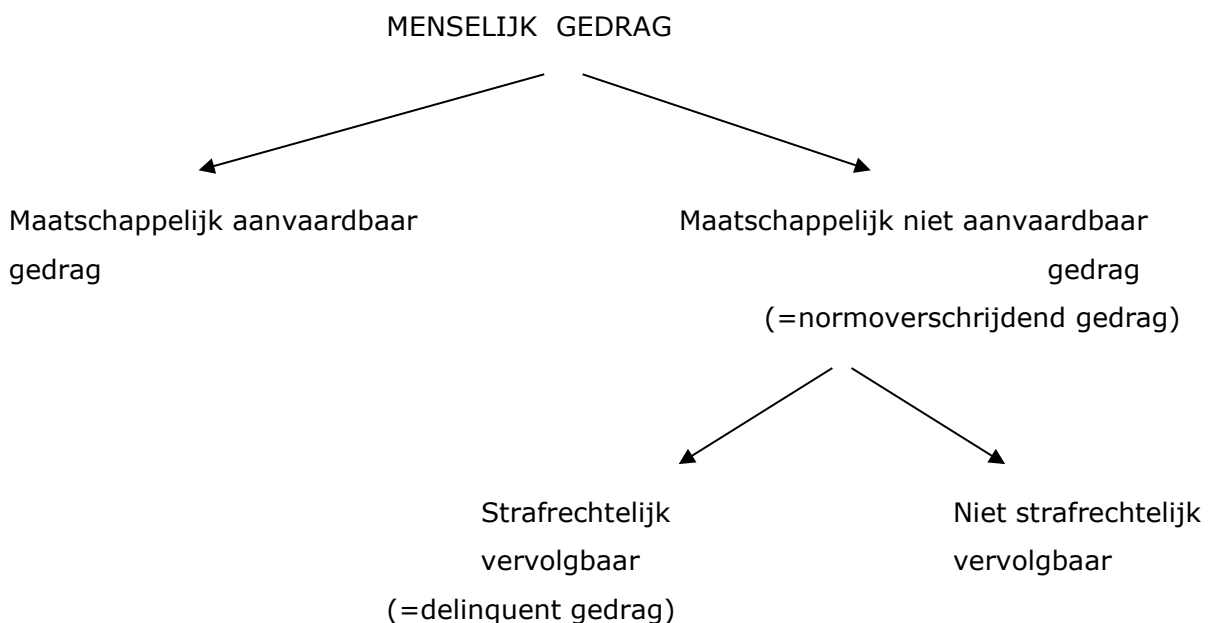
Criminaliteit definiëren en afbakenen is minder vanzelfsprekend als het lijkt.

Criminaliteit is het plegen van strafbare feiten, het gaat om gedrag dat als een strafrechtelijke inbreuk wordt bestempeld (Pleysier & Put, 2015).

Deviant gedrag (of maatschappelijk niet aanvaardbaar gedrag) is *gedrag dat door de samenleving als schadelijk wordt ervaren*. Wanneer het om gedragingen gaat die strafrechtelijk vervolgbaar zijn, noemen we de mensen die dit gedrag stellen delinquenten of criminelen. Wanneer het niet strafrechtelijk vervolgbaar is, kan men hoogstens spreken van mensen die een deviant (=afwijkend), asociaal, grensoverschrijdend of normoverschrijdend gedrag vertonen.

Crimineel gedrag is een *menselijk gedrag dat maatschappelijk niet wordt aanvaard én in het strafrecht werd opgenomen*. Het gaat om zeer uiteenlopende handelingen die in kleine of grotere mate schade berokkenen aan de samenleving.

Even schematisch voorgesteld:

Wat we crimineel gedrag noemen hangt af van de gevolgen die het gedrag heeft voor zowel de slachtoffers als de samenleving, van de (morele) opvattingen van de machthebbers, van de publieke opinie en vaak ook van de context waarin het gedrag plaatsvindt (Kolthoff, 2011). We noemen dit ook wel het criminaliseringsproces (hierover later meer).

In de context van deze cursus focussen wij ons op "jeugdcriminaliteit". Hiermee verwijzen we naar die criminaliteit die wordt gepleegd door jongeren. We beperken ons hoofdzakelijk tot minderjarigen. Juridisch gezien maakt het in ons land een groot verschil of men strafbare feiten pleegt vóór of na de 18de verjaardag. Vóór de leeftijd van 18 jaar worden jongeren voor strafbare feiten naar het jeugddelinquentierecht⁴ verwezen. In het criminologisch onderzoek en de verklaringen voor jeugdcriminaliteit, is het echter veel minder voor de hand liggend om die leeftijdsgrens (18 jaar) strak te hanteren.

2.1 Wat is criminalisering?

Dit is het proces waarin bepaald wordt of een bepaald gedrag maatschappelijk onaanvaardbaar is én strafrechtelijk moet vervolgbaar zijn.

Criminaliteit is een "sociale constructie", waarmee criminologen duidelijk maken "dat het gaat om gedrag dat als 'crimineel' wordt bestempeld door menselijke afspraken", die tijd- en ruimtebepaald zijn (Weijers & Eliaerts, 2015, p.23).

Gedrag is pas crimineel als het zo gedefinieerd wordt. Dit noemen we criminalisering.

Een voorbeeld: het hacken van computerbestanden is een crimineel feit dat eerder recentelijk zo werd omschreven. Sommige gedragingen zijn sinds mensenheugenis crimineel gedrag (bv. roofmoord) zodat het criminaliseringsproces quasi onzichtbaar is geworden. Achter elk crimineel gedrag ligt een geschiedenis van criminalisering.

Gedrag wordt als afwijkend bestempeld wanneer het te sterk afwijkt van de norm (hier gebruikt in de betekenis van *datgene wat als normaal of richtinggevend wordt beschouwd door de mensen binnen een bepaalde samenleving*). Alle menselijke gedragingen worden

⁴ Zie cursussen "Jeugdrecht" en "Strafrecht".

beoordeeld door een positionering ten opzichte van een norm. Dit geldt niet alleen voor crimineel gedrag, ook voor bijvoorbeeld emotioneel en seksueel gedrag.

2.1.1 De vraag is: wie bepaalt de norm?

De geschiedenis leert ons hier veel over. De norm werd voorgeleefd door de heersende klasse. In de geschiedenis heeft de hogere klasse (de burgerij) zijn eigen waarden (*datgene waar aan gehecht wordt*)- en normensysteem als de universele menselijke norm gepresenteerd, maar daarom niet gehanteerd. De "universele" rechten en vrijheden waren uiteindelijk zeer beperkt en werden enkel toegepast voor de burgerij. Via allerlei boeken en traktaten legden zij die normen vast. De media nam die waarden over. Binnen de scholen en via de kunst ging die overdracht verder.

Natuurlijk werden er (gradatie)verschillen in normen en gedragsregels gehanteerd binnen de verschillende klassen.

Voorbeeld: dat een man uit een lagere sociale klasse zijn vrouw sloeg werd als minder dramatisch ervaren dan wanneer dit gebeurde in de hogere klasse.

Ook tussen de seksen werden verschillende normen gehanteerd. Dit is duidelijk wat de emotionele gedragsnormen betreft.

Voorbeeld: van een vrouw we(o)rd(t) gemakkelijker een gebrek aan emotionele controle aanvaard dan van een man.

Het was, en is nog steeds, de heersende klasse die «de norm» in een strafwetboek giet en aldus normbepalend wordt voor iedere burger. De strafwetgevers van de 19de eeuw waren witte mannen uit de hogere klasse. Mensen met veel geld en aanzien. Zij bepaalden wat strafbaar werd en wat niet. Er moest wel een legitimeringsbasis zijn: de strafwetgeving moest min of meer beantwoorden aan de toenmalige waarden en normen die door een brede maatschappelijke basis gedragen werd. Vandaag de dag is dit niet anders.

Een strafwetgever kan niet los functioneren van andere factoren die meespelen in het criminaliseringproces. Criminaliteit wordt niet alleen door de strafwetgeving bepaald.

Het criminaliseringproces is sociaal geconstrueerd door de interactie tussen 4 factoren :

- de dader (met zijn persoonlijkheid en gedrag),

- het slachtoffer,
- de staat (als strafwetgever)
- de publieke opinie.

Sinds het einde van de 19de eeuw is daar indirect de criminologische wetenschap als beïnvloedend element bij gekomen.

2.1.2 Is criminalisering normatief?

Jazeker! Criminalisering heeft een normerende functie. Emile Durkheim (Franse socioloog, 1858–1917) stelt dat de verontwaardiging van mensen over “criminelen” maakt dat mensen de normen opnieuw gaan benoemen en inprenten. De overtredders houden als het ware de anderen op het rechte pad. Michel Foucault (Franse filosoof, 1926–1984) durft zelfs beweren dat de onmenselijke situaties in gevangenissen bewust werden gecreëerd om zo de criminelen te verlagen (dwingen) tot beestachtig gedrag. Op die manier is het voor anderen nog duidelijker hoe mensonwaardig het is om crimineel gedrag te stellen. Het is een manier van de overheid om identificatie met criminelen quasi onmogelijk te maken.

Hedendaagse kritische denkers stellen dat het justitiële systeem niet gebaseerd is op gedeelde waarden waarover zogenaamd een consensus zou bestaan. Zij wijzen o.a. op de sociale ongelijkheden en de culturele conflicten die doorspelen in het justitieel systeem. We zien dit systeem als een gebied waar sociale, culturele, economische en raciale ongenoegens samenkomen, eerder dan een gebied waar neutrale en onpartijdige mechanismes spelen (Blagg, 2017). Een duidelijk voorbeeld hiervan was Nelson Mandela. Hij werd door het apartheidsregime gecriminaliseerd. Hij werd in 1963 opgepakt voor zijn strijd tegen het apartheidsregime en kreeg hij een levenslange gevangenisstraf opgelegd. In 1990 kwam hij vrij en werd het ANC gelegaliseerd. Samen met president F.W. de Klerk kreeg Mandela in 1993 de Nobelprijs voor de Vrede voor "hun inspanningen voor het vreedzaam einde van het apartheidsregime en het leggen van de funderingen voor een nieuw democratisch Zuid-Afrika". Bij de eerste vrije, niet-raciale verkiezingen in 1994 werd de op dat moment 75-jarige Mandela gekozen tot president van de Republiek Zuid-Afrika.

2.1.3 Verloopt het criminaliseringsproces overal hetzelfde?

Neen, vermits niet elke staat er identiek uit ziet en al zeker niet op hetzelfde moment in de tijd, verschilt het criminaliseringproces van staat tot staat, van tijd tot tijd. Alles gebeurt binnen een ruimere context zoals de cultuur, de tijdsgeest, het politiek bestel, de economische en sociale factoren, het democratisch gehalte van een maatschappij,Elke samenleving kent zijn eigen grenzen in gedrag en bepaalt op die manier wat voor hen onaanvaardbaar is. Grensoverschrijdend gedrag (ook (norm)afwijkend gedrag genoemd) is het gedrag waarbij normen of regels worden overtreden die door de meerderheid van de bevolking worden erkend en nageleefd (of minstens door de meerderheid van de politieke partijen). Deze normen zijn geconcretiseerde gedragsregels die voortvloeien uit een waardestelsel. Dit waardestelsel leeft en evolueert onder een bevolking. Het gaat om opvattingen over wat goed en fout is in de ogen van de heersende klasse, heersende politieke partijen.

Datgene waar naar gestreefd moet worden is een belangrijk aspect. Democratie, gelijkheid tussen man en vrouw, tussen verschillende culturen, tussen godsdienstovertuigingen, solidariteit, een juist evenwicht tussen vrijheid, privacy en controle, beveiliging... zijn hier slechts enkele voorbeelden van. Door de globalisering (de wereld, mijn dorp) is het ruime waardestelsel quasi een universeel goed geworden. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) tracht die meest fundamentele en universele waarden onder woorden te brengen en in alle landen onder de aandacht te brengen. Een vraag die gesteld wordt is of deze waarden wel als universele waarden kunnen/moeten/mogen beschouwd worden. Zijn ze niet té Westers en té koloniaal geïnspireerd? Een andere vraag is of de rechten wel voor iedereen gelden of enkel voor de elite? Ondertussen hebben quasi alle landen van de wereld de Verklaring van de Rechten van de Mens ondertekend. Ze zijn zo opgesteld dat ze niet gebonden zijn aan een godsdienst, cultuur en (de tijd zal dit later moeten uitwijzen) aan de tijd. De regeringen die zich hebben geschaard achter deze universele rechten van de mens, hebben zich ertoe verbonden hun beleid zo uit te voeren dat deze waarden (zo veel mogelijk) worden nagestreefd in hun land. Iedereen weet dat veel landen hier nog ver van af staan, ook ons eigen land. We kennen op onze aardbol nog steeds dictaturen, corruptie op regeringsniveau, uitbuiting en/of discriminatie van bevolkingsgroepen binnen de eigen grenzen, machtswellust... In ons eigen land worden we op de vingers getikt over de manier waarop we asielzoekers behandelen, hoe we onze gedetineerden behandelen, over de discriminatie op de arbeidsmarkt,...

2.1.4 Welke principes hanteert de overheid in het criminaliseringsproces?

Slechts wanneer door een erkende overheid gedrag strafbaar wordt gesteld, spreekt men van criminaliteit. In een democratisch bestel vloeit het ene voort uit het andere. Wanneer normafwijkend gedrag te veel schade toebrengt aan de harmonie die een samenleving nastreeft, dan gaat de door de meerderheid verkozen regering kiezen voor het strafbaar stellen van die gedragingen. Maar wat is "te veel schade" en welke "harmonie" voor welke bevolkingsgroep in de samenleving bedoelen we?

Het blijkt dat men hoofdzakelijk vertrekt vanuit het *wederkerigheidprincipe*: het basisprincipe dat zegt dat alle gedragingen zo min mogelijk schade mogen berokkenen aan anderen. Hier voel je al direct de waarde die er gehecht wordt aan de gelijkwaardigheid van de mensen. "Doe een ander niet aan wat je zelf ook niet wilt dat het jou gebeurt". Wanneer we daar bovenop nog nuttig kunnen zijn voor elkaar, dan lijkt dit een gezonde basis voor het bouwen aan een harmonieuze samenleving. Maar is iedereen "gelijkwaardig" in onze samenleving? De cijfers die aantonen dat er discriminatie is in het onderwijs, op de arbeidsmarkt, op de woningmarkt,... geven duidelijk aan van niet⁵.

Filosofisch gezien wordt het wederkerigheidprincipe vertaald naar wat men het *utilitarisme* noemt: "Het streven naar het maximale nut voor iedereen". Uiteraard is het belangrijk dat een regering tegelijkertijd zijn beleid op lange termijn richt om aldus te vermijden dat er op korte termijn het openbare nut wordt bewezen (bv. vermindering van de taksen op benzine zodat iedereen zich goedkoper en maximaal kan verplaatsen) maar op langere termijn een negatief effect ontstaat (bv. milieuverontreiniging, overbelasting van de wegen, tekort aan olievoorraden...).

Toch zijn niet alle strafwetten gebaseerd op het wederkerigheidprincipe en het lange termijnprincipe. Uiteraard spelen er ook *andere belangen* een rol bij het criminaliseringsproces. Waarom kan drugsgebruik niet en alcohol- en rookconsumptie wel? Waarom mag je nog met de wagen naar plaatsen waar je vlot met het openbaar vervoer geraakt? Daarbovenop lijkt het alsof de regels, hoe onlogisch ze soms ook zijn, tenminste wel op dezelfde manier gelden voor iedereen terwijl dit ook niet klopt. Waarom worden Belgische jongeren van Turkse of Noord-Afrikaanse afkomst dubbel zo vaak en op minder

⁵ Zie onderzoeksrapporten van UNIA op CANVAS voor meer informatie.

respectvolle manier gecontroleerd door de politie?⁶ Waarom gaat wie een auto steelt naar de gevangenis en krijgt diegene die voor miljarden fraudeert amnestie?

In de *(neo)liberale levensvisie* is individuele vrijheid enorm belangrijk. Dit druist vaak in tegen hoger genoemd principe van wederkerigheid. De grens tussen "individuele vrijheid" en "elkaar niets aandoen wat je zelf niet zou willen" is vaak onduidelijk en leidt dikwijls tot discussie, bv. roken op café, bouwvoorschriften....

Daarnaast spelen *politieke (electorale) belangen* een rol in het gevoerde beleid.

Hoe de strafwetschrijvers geïnformeerd en beïnvloed worden over hoe de samenleving denkt over grensoverschrijdend gedrag, wordt uitgelegd binnen het opleidingsonderdeel: "strafrecht". Het gaat om verschillende beïnvloeders (publieke opinie, de staat, de slachtoffers, de daders en de criminologische wetenschap). Dit proces (wetten formuleren rond gedrag dat sterk storend is voor de samenleving, door de verkozen regering) lijkt simpel en zonder veel mogelijke strubbelingen tot stand te komen. Die gedragingen die de bevolking als té schadelijk en té hinderlijk ervaren worden door de democratisch verkozen regering opgenomen in het strafrecht. Doch is binnen een democratische samenleving veel discussie mogelijk over wat nu juist schadelijk gedrag is voor een maatschappij en wat niet. Denk maar aan de vele en lange debatten over abortus, euthanasie, de doodstraf, onbemande camera's, aftappen van telefoons, "pedagogische tikken", seksuele relaties met minderjarigen, huiselijk geweld, verkrachting binnen het huwelijk, alcoholbeperking bij het besturen van een voertuig, wie moet de kost van de milieuvervuiling dragen (producent of consument), drugsgebruik ...

2.1.5 Wat als je niet akkoord bent met de wetten?

Niet alle individuen of belangengroepen gaan akkoord met de uiteindelijk tot stand gekomen wetten. Men kan zich er openlijk tegen verzetten:

- via deel te nemen aan het (politieke) debat en te ijveren (lobbyen) voor wetswijzigingen
- via demonstraties en acties (vrijheid van meningsuiting binnen een democratie)
- of houden zich bewust niet aan de gestelde afspraak (openlijk verzet/strafbaar gedrag)

⁶ Zie onderzoeksrapport Amnesty International "Etnisch profileren bij de politie. Analyse van het juridisch kader in België. 2017" op CANVAS voor meer informatie.

- anderen hebben er geen behoefte aan zich op een bewuste, duidelijke manier te manifesteren, maar houden zich gewoon niet aan de wet (strafbaar gedrag)
- weer anderen hebben niet de innerlijke kracht of de nodige sociale omgeving om binnen de voorgeschreven klijtlijnen te lopen (eveneens strafbaar gedrag).
- mensen kunnen geen weet hebben van een wet en stelt onbewust strafbaar gedrag
- ...

Het is dus niet zo eenduidig de manier waarop de verschillende individuen en belangengroepen van een samenleving kijken naar de normen die moeten nageleefd worden.

Opdracht: ga zelf op zoek naar voorbeelden van verschillen in criminalisering.

1. Zoek enerzijds naar gedragingen die bij ons strafbaar zijn en elders (plaats en/of tijd) niet strafbaar zijn (waren). Anderzijds kun je op zoek gaan naar gedragingen die bij ons maatschappelijk aanvaard zijn, maar elders (plaats en/of tijd) strafbaar zijn.
2. Welke gedragingen worden in ons land algemeen als schadelijk ervaren, maar zijn toch niet opgenomen in het strafwetboek? En welke gedragingen waren wel strafbaar in België en werden niet zo lang geleden gedecriminaliseerd?

2.1.6 Is er gedrag dat universeel verworpen wordt?

Aan de hand van een International Crime Victim Survey (1992) heeft men willen nagaan in hoeverre bepaalde gedragingen binnen bepaalde maatschappijen of culturen meer of minder als misdadig gedrag worden beschouwd. Men bevroeg de bevolking vanaf 16 jaar en ouder in geïndustrialiseerde landen en steden van niet-geïndustrialiseerde landen.

Door te vragen welke delictsoorten als het meest ernst worden ervaren door slachtoffers, blijkt dat over de relatieve ernst van deze delictsoorten in deze uiteenlopende landen hetzelfde wordt gedacht.

TABLE: Crimes measured by the ICVS

Household property crime	Personal crime
Theft of car	Theft of personal property
Theft from cars	Pickpocketing
Vandalism to cars	Non-contact personal theft
Theft of motorcycles	Sexual incidents
Theft of bicycles	Sexual assaults
Burglary with entry	Offensive behaviour
Attempted burglary	Assaults/threats
Robbery	Assaults with force
Theft of livestock	Assaults without force
Car hijacking	
Consumer fraud	
Corruption	

Dit duidt erop dat een aantal veel voorkomende misdrijven bijna als universeel verwerpelijk worden ervaren (hetgeen een vroegere bewering van *Newman*, 1976, bevestigt). Newman vond dat het bestempelen van een gedrag tot crimineel gedrag als een louter culturele aangelegenheid te beschouwen niet correct was.